

مروری بر تلاش‌های جمهوری اسلامی ایران برای گسترش ابزارهای مالی اسلامی

سیدحمید پورمحمدی

© نظام بانکداری اسلامی در کشور عزیزمان ایران در حالی قدم به سال‌های پایانی دهه سوم اجرای خود می‌گذارد که تجربه موفق سال‌های گذشته و رونق و مقبولیت بیش از پیش بانکداری اسلامی در جهان، انگیزه‌ها و امیدها را برای تلاش در راستای تعمیق و گسترش این نظام و ارائه نمونه‌های پیشرو از صنعت مالی اسلامی در دنیا توسط جمهوری اسلامی ایران دو چندان کرده است.

بی تردید واکوی افق پیش روی صنعت مالی اسلامی و بانکداری منطبق با آن نیازمند آگاهی از شرایط کنونی بازارها و گردش مالی در جهان است.

نگاهی به ترکیب و میزان دارایی‌های جهان
بررسی‌ها و گزارش‌های نهادهای اقتصادی بین‌المللی نشان می‌دهد که ارزش دارایی‌های جهانی در سال ۲۰۱۰ میلادی به حدود ۱۹۵ تریلیارد دلار رسیده است و پیش‌بینی می‌شود تا ۴ سال آینده یعنی سال ۲۰۱۵ میلادی این رقم به ۳۱۵ تریلیارد دلار افزایش یابد.

بازارهای نوظهور که شامل کشورهای برزیل، چین، هند و روسیه می‌شود تا یک دهه گذشته ۳۷ درصد از ارزش اقتصاد جهان را در اختیار داشتند، در سال گذشته میلادی حدود ۴۶ درصد از این دارایی‌ها را به خود اختصاص داده بودند و گمانه‌زنی‌ها حاکی از افزایش این سهم تا سال ۲۰۱۴ میلادی به بیش از ۵۱ درصد است.

همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۳۴ درصد از دارایی‌های جهان در آمریکای شمالی، ۲۹ درصد در اروپا، ۲۵/۷ درصد در آسیا، ۴/۴ درصد در آمریکای جنوبی، ۳/۱ درصد در خاورمیانه، ۲/۶ درصد در سایر مناطق و ۰/۵ درصد هم در قاره آفریقا قرار دارد.

از منظر دیگر، بیش از ۸۵ درصد دارایی‌های جهان در بخش بانکداری، حدود ۶۰ درصد در بازارهای سهام، حدود ۵۵ درصد ناشی از تولید ناخالص داخلی کشورها و حدود یک درصد آن هم در بازارهای اسلامی قرار دارد.

حدود ۸۵ تریلیارد دلار از دارایی‌های جهان در پایان سال ۲۰۱۰ میلادی در بخش بانکی بوده که سهم آمریکا از این میزان حدود ۱۳/۳ تریلیارد دلار است.

ترکیب دارایی‌های اسلامی در جهان
بررسی‌ها نشان می‌دهد که از دهه ۹۰ میلادی تاکنون ارزش دارایی‌های اسلامی سالانه ۱۵ تا ۲۰ درصد افزایش داشته به گونه‌ای که از ۱۵۰ میلیارد دلار در دهه ۹۰ میلادی به حدود یک تریلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ میلادی افزایش داشته است.

همچنین براساس برآورد هیئت خدمات مالی اسلامی انتظار می‌رود تا سال ۲۰۱۲ میلادی ارزش دارایی‌های اسلامی به ۱/۶ میلیارد دلار برسد. از کل دارایی‌های اسلامی در سال ۲۰۰۳ میلادی حدود ۸۷ درصد آن در بخش بانکداری بوده

**ایران با ۳۶ درصد
سهام از دارایی‌های
بانکی اسلامی در
جهان رقمی بالغ
بر ۳۰۶ میلیارد
دلار از ۸۵۰
میلیارد دلار کل
این دارایی‌ها را تا
پایان سال ۲۰۱۰
میلادی در اختیار
داشته است**

صکوک متداول در جهان را از منظر نوع عملکرد نیز می‌توان به سه دسته تقسیم کرد؛ صکوک مبتنی بر دارایی (asset-based)، صکوک مبتنی بر پشتوانه دارایی (asset-backed) و صکوک مبتنی بر جریان نقدی (cash flow).
بر این اساس، صکوک مبتنی بر دارایی، امکان پوشش اصل سرمایه را دارد و صکوک مبتنی بر پشتوانه دارایی نیز امکان پوشش اصل سرمایه و بازده و انتقال مالکیت با مراجعه دارنده اوراق را فراهم می‌آورد. صکوک مبتنی بر جریان نقدی نیز در مواردی کاربرد دارد که دارایی کافی برای پوشش سرمایه وجود ندارد و عمدتاً برای تأمین نقدینگی کوتاه‌مدت استفاده می‌شود.

اقدامات انجام شده در ایران

در ایران علاوه بر اینکه صکوک مشارکت در سطح گسترده‌ای مورد توجه و استفاده قرار دارد، آیین‌نامه انتشار صکوک ارزی اجاره هم تدوین شده است. این آیین‌نامه توسط شورای فقهی بانک مرکزی تأیید و برای اجرا به کمیسیون اعتباری بانک مرکزی ارسال شده است.

همچنین در راستای اجرای جزء ب ماده ۹۷ قانون برنامه پنجم توسعه، دستور العمل اجرایی انتشار اوراق استصناع هم نهایی و برای اجرا به بانک‌ها ابلاغ شد.

این صکوک در کنار صکوک ارزی اجاره، راه حلی برای تأمین مالی شرکت‌های دولتی و طرح‌های عمرانی ارائه می‌کند.

جهت‌گیری اساسی بانک مرکزی به سمت تنوع‌بخشی به ابزارهای مالی اسلامی جدید خواهد بود. به‌کارگیری عقود استصناع، مباحه، خرید دین و طراحی انواع اوراق صکوک جدید طلیعه این جهت‌گیری است. ●

که در سال ۲۰۱۰ به حدود ۸۳/۴ درصد کاهش یافته است.

سهام صکوک از دارایی‌های اسلامی در سال ۲۰۰۳ میلادی تنها ۷ درصد بوده و در سال ۲۰۱۰ به ۱۱/۳ درصد افزایش یافته است.

سهام کشورهای جهان از دارایی‌های بانکی اسلامی در سال ۲۰۱۰

گزارش‌ها همچنین نشان می‌دهد ۳۶ درصد از دارایی‌های بانکی اسلامی در اختیار جمهوری اسلامی ایران است. سایر کشور به ترتیب ۱۶ درصد عربستان، ۱۰ درصد مالزی، ۱۰ درصد امارات، ۸ درصد کویت، ۶ درصد بحرین، ۳ درصد قطر، ۲ درصد ترکیه، ۲ درصد انگلستان و ۷ درصد سایر کشورها از دارایی‌های بانکی اسلامی سهم دارند.

به این ترتیب جمهوری اسلامی ایران با ۳۶ درصد سهم از دارایی‌های بانکی اسلامی در جهان رقمی بالغ بر ۳۰۶ میلیارد دلار از ۸۵۰ میلیارد دلار کل این دارایی‌ها را تا پایان سال ۲۰۱۰ میلادی در اختیار داشته است.

جمهوری اسلامی ایران و تلاش برای افزایش استفاده از صکوک

مرور ترکیب دارایی‌های بازارهای مالی اسلامی نشان می‌دهد که با وجود افزایش کلی ارزش این دارایی‌ها، سهم دارایی‌های بانکی طی سال‌های اخیر کاهش داشته به گونه‌ای که از ۸۷ درصد در سال ۲۰۰۳ میلادی به حدود ۸۳ درصد در حال حاضر رسیده است. در مقابل، سهم دیگر ابزارهای مالی افزایش نشان می‌دهد. به عنوان مثال سهم صکوک از ۷ درصد به ۱۱/۳ درصد افزایش یافته است.

در همین راستا، ایران نیز با هدف تنوع‌بخشی به ابزارهای مالی خود و روش‌های تأمین منابع مالی، در سال گذشته ۱۵۶ هزار میلیارد ریال یعنی در حدود ۱۵ میلیارد دلار صکوک مالی (اوراق مشارکت) منتشر کرده که این رقم چیزی بیش از کل صکوک مالی اسلامی منتشر شده در جهان است. در سال ۱۳۸۸ بانک ملت به تنهایی یک میلیارد یورو صکوک ارزی منتشر کرد و در سال ۱۳۸۹ هم حدود ۳۰۰ میلیون دلار اوراق مشارکت ارزی منتشر شد که با احتساب ۳/۲ میلیارد یورو اوراقی که تنها در چهار ماهه نخست امسال توسط سه بانک انتشار یافته است، ارزش کل صکوک منتشر شده توسط ایران طی ۲۸ ماه گذشته به ۴/۵ میلیارد یورو می‌رسد.

ساختار متداول صکوک در دنیا

در حال حاضر ۱۴ نوع صکوک در دنیا تعریف شده است که از میان ۱۴ نوع صکوک اجاره، مشارکت، مباحه، مضاربه، سلف، استصناع، ترکیبی و سرمایه‌گذاری، هشت نوع صکوک هستند که از کاربرد بیشتری برخوردارند.